

УДК 343.976

Д. Назаренко,кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ НАРКОТИЗАЦІЇ ТА АЛКОГОЛІЗАЦІЇ ЯК ФОНОВИМ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩАМ: ХАРАКТЕРИСТИКА ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ Й ЗАХОДІВ

Прогресуючі наркотизація та алкоголізація населення, як фонові для злочинності явища, негативно позначаються на соціально-психологічній атмосфері в суспільстві, економіці, політиці і правопорядку в державі, вимагають адекватних і ефективних заходів з протидії. Державна соціальна й кримінологічна політика в цьому контексті має бути націлена на комплексну профілактику їх розповсюдження і проводиться в нерозривному зв'язку з діяльністю щодо збереження психічного здоров'я нації під час дотримання принципів збалансованого застосування виховних і примусових заходів, скоординованого проведення просвітніх, лікувально-реабілітаційних та правоохоронних заходів [1, с. 178]. Ці обставини диктують необхідність формування якісно нових орієнтирів в організації обструкції укоріненню в соціально-біологічній структурі українства вказаних факторів генетичного викривлення, морального тління та криміногенного живлення.

Кримінологічним проблемам протидії наркотизації й алкоголізації були присвячені праці таких вчених, як Ю.В. Александров, Ю.М. Антонян, С.В. Бородин, А.А. Габіані, І.М. Даньшин, О.М. Джу́жа, А.П. Закалюк, В.В. Князев, Н.Ф. Кузнецова, І.П. Лановенко, Т.В. Родіонова, І.П. Рущенко, В.П. Сальніков, Є.Г. Самовичев, С.В. Степашин, Н.В. Тарасова та ін. Визнаючи в цілому суттєвий внесок вказаних науковців у розробку означеної проблематики, слід все ж зауважи-

ти на наявності вільних зон наукового пошуку, що формуються у зв'язку з інтенсифікацією динаміки, ускладненням структури, омолодженням вказаних асоціальних явищ.

Метою статті є надання характеристики існуючим проблемам протидії наркотизації та алкоголізації й вироблення пропозицій щодо пріоритетних напрямів й заходів із зниження їх гостроти.

Враховуючи стан наркотичної та алкогольної ситуації в країні, основними цілями антинаркотичної та антиалкогольної політики мають стати: загальне антинаркотичне та антиалкогольне просвітництво та виховання підростаючого покоління, формування негативного громадського ставлення до цих явищ; послідовні заходи щодо скорочення споживання наркомісткої та алкогольної продукції населенням у разі повної державної монополії; запобігання, усунення або пом'якшення соціально-негативних, включаючи кримінальні, наслідків споживання наркотиків та алкоголю серед населення; забезпечення захисту інтересів громадян, сімей, суспільства і держави від процесів наркотизації та алкоголізації; здійснення захисту здоров'я населення, особливо молоді, запобігання погіршення генофонду народу, стабілізація і поліпшення соціально-демографічної обстановки.

Згідно з концептуальними ідеями вона має будуватися на таких принципах:

1. Державна монополія на основні види діяльності, пов'язані з обігом нарко-

тичних засобів, психотропних речовин, алкоголю.

2. Ліцензування всіх видів діяльності, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, алкоголю.

3. Координація діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у сфері протидії наркотизації та алкоголізації.

4. Пріоритетність заходів з профілактики наркоманії, алкоголізму та правопорушень, пов'язаних з ними або вчиненими на їх фоні; стимулювання діяльності, спрямованої на антинаркотичну та антиалкогольну пропаганду.

5. Державна підтримка наукових досліджень у сфері розробки методів лікування наркоманії та алкоголізму.

6. Залучення недержавних організацій і громадян до боротьби з поширенням наркоманії, алкоголізму та розвитку мережі установ медико-соціальної реабілітації хворих на ці соціальні недуги.

7. Розвиток міжнародного співробітництва в галузі протидії наркотизації та алкоголізації населення на багатосторонній і двосторонній основі.

Стрижнем державної антинаркотичної та антиалкогольної політики виступає комплекс заходів соціального, правового, кримінологічного, медичного, політичного, економічного, екологічного, організаційного, міжнародного характеру, спрямованих на подолання наркоманії та алкоголізму.

Основним, найбільш важливим і багатостороннім аспектом протидії наркотизації та алкоголізації є соціальний. Він включає в себе різноманітну відповідну діяльність державних органів та установ, громадських організацій на загальному та індивідуальному рівнях. До нього можна віднести: виховні заходи; лікувально-реабілітаційні та соціально-реабілітаційні заходи відносно наркоманів, алкоголіків; профілактичні заходи антинаркотичної та антиалкогольної пропаганди; заходи, спрямовані на збереження психічного здоров'я нації та профілактики психосоціального стресу; поетапне формування та реалізацію відповідних антинаркотичних та антиалкогольних програм.

Правовий аспект протидії наркотизації та алкоголізації являє собою сукупність передбачених законами, іншими нормативними актами, норм, що: по-перше, забороняють незаконне вчинення дій, пов'язаних з наркотиками та алкоголем; по-друге, встановлюють за це юридичну відповідальність; по-третє, регулюють правовідносини, що виникають у зв'язку із заборонаю обігу наркотиків та обмеженнями відносно алкоголю; по-четверте, забезпечують примусове лікування від наркоманії та алкоголізму.

Критично оцінюючи стан правових засобів протидії наркотизації та алкоголізації, можна зазначити, що основні зміни звелися до виключення з їх числа тих правових заходів, що явно не відповідають за ступенем тяжкості покарання вчиненим правопорушенням. Але справжнє реформування антинаркотичного та антиалкогольного законодавства ще попереду [2, с. 75; 3, с. 56-72]. З метою забезпечення комплексного підходу до протидії наркотизації та алкоголізації доцільно розробити нормативно-правовий акт, який врегулював би такі питання: визначення установ, що надають відповідну спеціалізовану допомогу, їх цілі і завдання; призначення, зміну і припинення застосування примусового лікування; правове становище осіб, поміщених в установи, які надають спеціалізовану допомогу; підстави і порядок застосування спеціальних заходів лікувально-виправного впливу (примусове лікування, режим, праця); відповідальність за незаконне поміщення в реабілітаційний центр, спеціалізовану лікувально-виправну установу; право особи на оскарження постанови або вироку суду про застосування примусового лікування; участь адвоката у судовому засіданні та ін.

Враховуючи множинність та ієрархію суб'єктів антинаркотичної та антиалкогольної політики, одним із перших реальних кроків щодо вирішення проблеми могла би бути розробка комплексної програми на державному, а згодом регіональному та місцевому рівнях [4, с. 164-165]. Складовими частинами такої програми мають стати: науково обгрун-

тована розробка комплексу заходів щодо антинаркотичного та антиалкогольного виховання дітей та молоді з використанням всіх можливостей дошкільних і шкільних установ, книг та засобів масової інформації, театру і кіно; дієве забезпечення державної монополії на обіг наркотичних засобів та алкогольної продукції і державний контроль за цим обігом; розробка заходів щодо державного регулювання цін на алкогольну продукцію (включаючи імпорт); розробка комплексу заходів щодо попередження соціально-негативних наслідків наркоманії та алкоголізму, включаючи діяльність правоохоронних органів і судів; запровадження пільгового оподаткування та надання інших преференцій юридичним та фізичним особам, громадським об'єднанням, безпосередньо пов'язаним із соціально-реабілітаційною, антинаркотичною та антиалкогольною роботою з населенням; заборона на державному рівні реклами та пропаганди алкогольної продукції та притягнення винних до відповідальності; надання медичної допомоги населенню, медико-соціальної та соціальної реабілітації осіб, які страждають на наркоманію та алкоголізм; розробка нормативно-правової бази профілактичної роботи всіх органів, залучених до реалізації завдань антинаркотичної та антиалкогольної політики.

Нова система правових засобів протидії наркотизації та алкоголізації, а також заходів попередження правопорушень у цій сфері, має відповідати таким критеріям: 1) ця система має ґрунтуватися на принципах законності, демократії, гуманізму та соціальної справедливості; 2) вона має бути здатною протистояти одночасно традиційним та новим проявам цих фонових для злочинності явищ; 3) її попереджувальна сила має ґрунтуватися на блокуванні та усуненні факторів (причин та умов, обставин і т. д.) девіантної поведінки, в тому числі тих, що знаходяться у стадії формування; 4) вона повинна використовувати запобіжні можливості, що виникають у процесі перетворення суспільства, не відкидаючи при цьому в перехідний період можливо-

стей використання інститутів колишньої системи профілактики наркотизації та алкоголізації населення [5, с. 78-84].

Важливим напрямком антиалкогольної політики є забезпечення дієвого державного та громадського контролю за реалізацією алкогольної продукції, якістю її виробництва. У зв'язку з цим уявляється необхідним посилення вимог експертизи винно-горілчаних виробів і перегляд чинних норм ДСТУ. Виробництво і реалізація алкогольної продукції без ліцензії та понад встановлену квоту має бути повністю заборонено. Необхідно домогтися відновлення практики заявок вітчизняних виробників на якісний спирт, скасованої під тиском МВФ, забезпечивши тим самим більш високу якість реалізації через роздрібну торгівлю алкогольних напоїв.

З соціальним та правовим аспектами протидії наркотизації та алкоголізації пов'язаний і кримінологічний. Він включає: вивчення, аналіз та узагальнення рівня, структури і динаміки правопорушень, вчинених на тлі наркоманії та алкоголізму, та осіб, причетних до цього; виявлення специфічних криміногенних обставин, що зумовлюють наркотизацію та алкоголізацію населення з подальшим здійсненням заходів, що сприяють розвитку і зміцненню правосвідомості в сфері протидії цим фоновим для злочинності явищам; виявлення і фіксацію типології осіб, винних у вчиненні правопорушень, вчинених на тлі наркоманії та алкоголізму, розробку заходів щодо їх попередження.

Найважливішим елементом протидії наркотизації та алкоголізації є кримінологічний моніторинг ситуації, без якого неможлива реалізація ефективних кримінологічних впливів. На жаль, система моніторингу досі залишається неопрацьованою, і достовірні офіційні відомості про ситуацію з наркоманією та алкоголізмом практично недоступні. До того ж, сьогодні, на жаль, в нашій державі немає єдиної системи цілісного вивчення та аналізу складних проблем протидії злочинності та фонових для неї явищ по всій країні та особливостей їх

прояву в окремих, найбільш «уражених» регіонах. Також відсутній і єдиний банк даних про застосовувані методи і методики лікування наркотичної (алкогольної) залежності, використовуваної системи ранньої профілактики та ресоціалізації колишніх наркоманів чи алкоголіків. Цей досвід має обов'язково вивчатися в цілях позитивного використання, поширення і необхідного внесення коректив у випадках отримання негативних результатів. Для збору повної і достовірної інформації про поширення наркотичної залежності або алкоголізму в різних регіонах країни необхідний єдиний науковий підхід, апробовані методики, за якими і мають проводитися кримінологічні по своїй суті дослідження.

У цьому зв'язку слід погодитися з думкою провідних кримінологів, які пропонують створити при Раді національної безпеки та оборони України службу кримінологічного моніторингу для забезпечення аналітичної діяльності та інших аспектів загальної організації протидії злочинності, запобігання злочинам шляхом скорочення соціальної бази девіантних та інших кримінальних проявів [6, с. 132]. При цьому важливо розробити організаційні заходи щодо забезпечення синхронної протидії не лише різним видам і формам злочинності, зокрема організованим, економічній, корупційній, але і фоновим для злочинності явищам.

В сучасних умовах важливого значення набуває рання діагностика проблем, що мають наркотичні або алкогольні витoki, адже саме профілактиці надається особливе значення. На жаль, поки не набули широкого поширення такі засоби профілактики наркоманії, як комп'ютерна програма «Шкільний аналітик», яка дозволяє виявити серед підлітків тих, що схильні до наркотизації, алкоголізації, сексуальних або інших збочень; алко- і наркотестери, що становлять найекономічніший спосіб, за допомогою якого можна визначити факт прийому людиною наркотиків чи алкоголю навіть у побути; тощо. Вищенаведені заходи складають частину широкого комплексу загальних заходів, націлених на протидію

наркотизації та алкоголізації. Але цілком очевидно, що якщо в сім'ї забезпечується нормальна соціалізація і в структурі її цінностей, мотивацій і установок домінують праця, здоровий спосіб життя, суспільно значущі інтереси, вищі духовні цінності, то індивід має стійкий імунітет проти можливих шкідливих звичок, що створюють основу для наркоманії та алкоголізму [7, с. 11-12].

Однією з ланок системи заходів із протидії наркотизації та алкоголізації є інститут соціальної реабілітації хронічних наркоманів та алкоголіків. Це комплекс правових та організаційних заходів, спрямованих на відновлення їхнього колишнього позитивного соціального та правового становища, а також профілактику девіантних дій, вмотивованих наркотичною або алкогольною спрямованістю.

Направлення хронічних наркоманів та алкоголіків у центри соціальної реабілітації або установи виконання покарань (у разі вчинення злочинів) в кримінологічному аспекті розглядається як профілактичний захід, що сприяє попередженню злочинів та правопорушень, а також рецидиву з боку цих осіб. В цьому контексті заслуговує на увагу концепція соціальної реабілітації хронічних наркоманів та алкоголіків, що складається з п'яти форм медико-соціальної реабілітації хворих [8, с. 8-23].

Перша форма реабілітації – медична реабілітація. Наркологічна допомога надається виключно на добровільній основі.

Друга форма реабілітації – медико-соціальна. Наркологічна допомога надається в обов'язковому порядку хворим на наркоманію та алкоголізм, що не бажають лікуватися добровільно і становлять при цьому певну суспільну небезпеку. Ці особи вже не піддаються впливу членів родини, близьких родичів, а також тих, чий інтереси вони утискають і кого змушують звертатися до правоохоронних та інших органів за допомогою та захистом. Лікування в такому випадку є обов'язковим на підставі припису наркологічного закладу або офіційного попередження профілактичної служби органів внутріш-

ніх справ. Особи, що направляються на такий вид лікування, беруться на профілактичний облік ОВС. З ними, крім лікування, проводиться робота з профілактики правопорушень.

Третя форма реабілітації – соціально-медична реабілітація в примусовому порядку (направлення на лікування до органів охорони здоров'я). До неї вдаються в тому випадку, коли хворі на наркоманію або алкоголізм злісно ухиляються від обов'язкового лікування і становлять підвищену суспільну небезпечність (зокрема, до них вже застосовувалися заходи суспільного, дисциплінарного чи адміністративного впливу). У медичних установах для них встановлюється розпорядок дня, що максимально забезпечує проведення курсу лікування.

Четверта форма реабілітації – соціально-направлення у власному сенсі (примусове направлення на виправлення і лікування до центрів соціальної реабілітації). За даної форми в рамках досягнення соціальної реабілітації вирішується одне з основних завдань протидії наркотизації та алкоголізації – попередження рецидиву. У центри соціальної реабілітації направляються особи, які: а) раніше проходили курс лікування в органах охорони здоров'я, центрах соціальної реабілітації, установах виконання покарань і продовжують вчиняти правопорушення на ґрунті наркоманії та алкоголізму; б) засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, що відмовляються від добровільного лікування і вчинили злочини на ґрунті наркоманії або алкоголізму.

Зазначені дві групи осіб мають мешкати окремо, з тим щоб виключити спілкування між ними.

П'ята форма реабілітації здійснюється в установах виконання покарань щодо засуджених наркоманів та алкоголіків, які вчинили злочини та відбувають покарання.

Реабілітаційні центри для хворих на наркоманію та алкоголізм мають активно створюватися вже сьогодні. І для цього не потрібно чекати покращення економічної ситуації в державі. При ре-

абілітаційних центрах можуть створюватися майстерні, невеликі цехи для виробництва будь-якої продукції, надання будь-яких послуг населенню та ін. Більше того, подібна трудотерапія є вкрай необхідною, адже виступає важливим чинником, що впливає на процес реабілітації і ресоціалізації таких осіб.

Кримінологічний аспект протидії наркотизації та алкоголізації передбачає постійне і послідовне застосування спеціальних профілактичних заходів, спрямованих на реалізацію антинаркотичного та антиалкогольного законодавства.

Формування громадської думки з неприйняття наркотиків і алкоголю здійснюється за допомогою роз'яснювальної роботи серед населення про необхідність дотримання відповідного законодавства і правових наслідків його порушення, небезпеки вживання наркотиків та зловживання спиртними напоями, медичні та соціальні наслідки.

Роз'яснювальна робота проводиться у формах: регулярних зустрічей і бесід з різними групами населення (аудиторія може формуватися за віковою, статевую, територіальною, професійною, соціальною і т. д. ознакою); поширення наочних посібників: буклетів, листівок, плакатів і т. д. про шкodu наркотиків та алкоголю; виступи в засобах масової інформації; надання методичної допомоги педагогічним колективам шкіл, ПТУ в питаннях висвітлення ситуації з наркотизмом та алкоголізмом, організації антинаркотичної та антиалкогольної пропаганди серед учнів, навчання способам розпізнання підлітків, що вживають наркотики та алкоголь; інформування представників місцевої виконавчої, представницької і судової влади, керівників громадських і релігійних організацій про ситуацію в сфері протидії наркотизації та алкоголізації та заходи, що вживаються ОВС у боротьбі з цими явищами та їх проявами; участь у проведенні круглих столів, дискусій, анкетуванні з виявлення ставлення окремих соціальних груп до проблеми ефективності антинаркотичних і антиалкогольних заходів.

Серед основних напрямків спеціальної протидії наркотизації та алкоголізації слід також виділити: припинення вживання наркотичних засобів та розпивання спиртних напоїв, а також знаходження у стані відповідного сп'яніння у громадських місцях; виявлення притонів та осіб, що надають приміщення для виготовлення та вживання наркотиків, спиртних напоїв і розпусти, втягують у це неповнолітніх; встановлення осіб, які порушують правила торгівлі алкогольними виробами, виготовляють і зберігають з метою збуту без спеціального дозволу спиртні напої; попередження сімейно-побутового пияцтва та наркоманії; цілеспрямована антинаркотична та антиалкогольна пропаганда.

Отже, підводячи підсумок, потрібно сказати, що нині гостро назріла необхідність посилення профілактичних заходів протидії наркотизації та алкоголізації населення. Для цього вже сьогодні необхідно починати приймати відповідну нормативну базу. До того ж, актуальним це виглядає на тлі того, що вилікувати наркотичну або алкогольну залежність тепер в нашій державі достатньо проблематично. Разом з тим профілактика нарко- або алкозалежності, і, як наслідок, злочинності – це значна економія матеріальних і трудових ресурсів для держави.

Ключові слова: наркотизація, алкоголізація, протидія, рання профілактика, реабілітація.

Стаття присвячена дослідженню проблем протидії наркотизації та алкоголізації як фонових для злочинності явищ. Наголошується на потребі у формуванні системи кримінологічного моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в державі. Пропонується комплекс заходів удосконалення протидії наркотизації та алкоголізації.

Статья посвящена исследованию проблем противодействия наркотизации и алкоголизации как фоновых для преступности явлений. Указывается необходимость формирова-

ния института криминологического мониторинга наркотической и алкогольной ситуации. Предлагается комплекс мер по усовершенствованию противодействия наркотизации и алкоголизации.

This article is devoted to the research of combating drug and alcohol abuse as background for the crime phenomena. Specified on the necessity to formed of narcotic and alcoholic situation criminology monitoring. The complex of measures on the improvement of the counteraction system of drug and alcohol abuse is offered.

Література

1. Уголовная политика и ее реализация органами внутренних дел : учебник / под. ред. проф. Л.И. Беляевой. – М. : Академия МВД России, 2003. – 245 с.

2. Антинаркотичне законодавство України: історія та сучасність : посібник / за заг. ред. О.М. Джужі. – К. : Національна академія внутрішніх справ України. 2005. – 80 с.

3. Савченко А.В. Міжнародні та національні питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів : навч. посіб. / Савченко А.В., Осадчий В.І., Бульба В.В. – К. : Вид. Паливода А., 2004. – 112 с.

4. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання / Бова А.А., Женунтій В.І., Закалюк А.П. та ін. : Наук.-практ. посібник. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 294 с.

5. Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності : монографія / Ступник Я.В., Литвинов О.М. – Харків : НікаНова, 2012. – 194 с.

6. Блажівський Є.М. Проблеми запровадження кримінологічного моніторингу / Є.М. Блажівський // Держава та регіони. Серія: Право. – 2013. – № 1 (39). – С. 129–133.

7. Штанько Д.О. Наркотизація молоді: аспекти, проблеми і наслідки / Д.О. Штанько // Вісник національного університету внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 20. – С. 11–14.

8. Гришко А.Я. Концепция социальной реабилитации хронических алкоголиков и наркоманов / А.Я. Гришко. – Рязань : РВШ МВД РФ, 1994. – 38 с.